

KONSTITUISANJE SAVREMENE POSTIDEOLOŠKE POLITIKE – BIZMARK, ČERČIL, DE GOL

Apstrakt: *Rad se bavi konstituisanjem tzv. postideološke politike u novijoj evropskoj istoriji kao specifične političke linije koja se suprotstavlja svim ideologizacijama politike koje stupaju na snagu posle Francuske revolucije. Termin „postideološka politika“ se objašnjava i praktično se potkrepljuje analizom lika i dela trojice značajnih evropskih državnika – Bizmarka, Čerčila i De Gola koji su prepoznati kao najsnažnije ispoljavanje onoga što smo nazvali postideološkom politikom, a koju pre svega karakteriše kreativnost, fleksibilnost i izbegavanje svih rigidnih političkih formula. Koncept tzv. postideološke politike počiva na definiciji politike kao „umetnosti mogućeg“ što je zaštićuje od bilo kakvog preteranog ideologizovanja.*

Ključne reči: *postideološka politika, umetnost mogućeg, kreativnost, državištvo, Bizmark, Čerčil, De Gol.*

Ono što ćemo u ovom tekstu nazivati postideološkom politikom, približno je značenju onoga što se obično kod drugih autora naziva real-politikom¹, no postojaće i razlike između ovih termina, odnosno sintagmi. Izraz „real-politika“ (najpoznatija je nemačka varijanta ovog pojma tzv. *Realpolitik*) je ograničen i starinski da opiše šta se sve podrazumeva pod „postideološkom politikom“. Naime, real-politika je postojala i ranije (kod Rišeljea (Richelieu), na primer, kako to s pravom primećuje Kisindžer), dok se o postideološkoj politici može govoriti tek pošto su se velike moderne ideologije javile, afirmisale i minule. Jednostavno govoreći, političarima koji su prethodili Francuskoj revoluciji i nije preostajalo ništa drugo nego da vode real-politiku, budući da na raspolaganju nisu imali bilo kakav ideološki projekat poput onih npr. komunističkih, nacionalsocijalističkih ili fašističkih, koji će se kasnije javiti kao posledica

¹ Kao npr. kod Kisindžera (Henry Kissinger) koji razmatrajući delo nekih državnika i diplomata jednostavno napominje da se tu radi o tzv. real-politici. Kisindžer 1999: 96–109.

modernoga doba. Stoga su se političari, odnosno kraljevi, vojskovođe, ministri i namesnici koji su prethodili Francuskoj revoluciji kretali u prostoru koji nije bio ideologizovan, već je samo, na području Evrope, bio određen nekim konstantama uglavnom hrišćanske civilizacije i hrišćanskog morala, koji su bili veoma fluidno shvatani i koji su se ipak razlikovali od modernih hiperideologizovanih projekata, koji predstavljaju zatvorene političke naracije, a što se možda najbolje vidi na primeru nacionalsocijalizma. Sa Francuskom revolucijom, pored poznatih emancipacija, dolazi i do ideologizacije političkoga prostora i do nastanka monumentalnih ideologija – od jakobinaca, preko Marksa i Engelsa (Karl Marx, Friedrich Engels), sve do Lenjina i Trockog (Владимир Ильич Ленин, Лев Давидович Троцкий), te Hitlera i Musolinija (Adolf Hitler, Benito Mussolini). Nasuprot tom trendu ideologizacije politike kroz koju je ona podvrgnuta jednom striktnom i zatvorenom normativnom sistemu, na scenu stupa i oprečni trend koji će negovati oni državnici koji će u najboljim tradicijama evropske kulture politiku poimati jednostavno kao prostu *umetnost mogućeg* koja se nikada ne može zatvoriti u skup taksativno pobrojanih pravila koja će imati ideološki predznak. Na početku ovog postideološkog trenda stajace Oto fon Bizmark (Otto von Bismarck), jednako kao što su prosvetitelji, Ruso (Jean-Jacques Rousseau), Berk (Edmund Burke) ili Marks stajali na počecima „ideološke“ politike tj. na izvorištu dominantnih modernih političkih ideologija bez obzira da li se radi o radikalnoj demokratiji, konzervativizmu ili komunizmu tj. klasičnoj levici, klasičnoj desnici ili klasičnom centru. Potom će u dvadesetom veku Čerčil (Winston Churchill) i De Gol (Charles de Gaulle) dovesti do krajnjih konsekvenci ona stremljenja koja je započeo Bizmark, svrstavajući se zajedno sa ovim u red najvećih evropskih državnika novije istorije, dok će u globalnim okvirima najdominantniji postideološki diplomata u 20. veku biti Henri Kisindžer. Svima će im biti zajednička kreativnost i izbegavanje svih rigidnih političkih formula, na čemu verovatno počivaju i njihovi značajni praktični rezultati. Ipak, to ne znači da se oni neće rukovoditi bilo kakvim moralom i da će biti skloni da zađu „s onu stranu dobra i zla“ kako bi rekao Niče (Friedrich Nietzsche), već će to samo značiti da njihov moral neće biti ideologizovan i izveden npr. iz kategorija klase ili rase kao što je slučaj sa komunistima, odnosno nacionalsocijalistima, već će njihov

moral počivati na nekoj vrsti praktičnog aristotelovskog *fronezisa*² (razboritosti) unutar kojeg će čovek biti *zoon politikon*³ (političko, društveno biće) sa različitim mogućnostima svoje političnosti i društvenosti koja će, nakon svega, težiti ravnoteži i skladu. Mnogi od navedenih postideoloških državnika neće čitati eksplicitno Aristotela (Αριστοτέλης), ali će apriorno slutiti neke od njegovih političkih postulata koji će biti vanvremeni i univerzalni, pa tako i dostupni svakome bez obzira da li se bavi teorijskim ili praktičnim radom. Bilo kako bilo, u našem tekstu ćemo izložiti „liniju“ postideološke politike, prepoznatljivije u novijoj evropskoj istoriji, koju čini trojac Bizmark–Čerčil–De Gol, te ćemo govoriti o svakom od njih pojedinačno, nikada ne gubeći iz vida ono što im je zajedničko.

Najpre ćemo, u kontekstu naše teme, istražiti lik i delo Ota fon Bizmarka koji *nije više* pripadao klasičnom konzervativizmu, ali koji *nije još* potpuno zakoračio ni ka revolucionarnoj ultrakonzervativnoj ili liberalnoj desnici. Bizmark će biti simbol desnice koja se menjala i pred kojom su bile različite mogućnosti, a on se neće libiti da po potrebi iskoristi svaku od tih mogućnosti bivajući čas klasičan, čas revolucionaran (gotovo levičarski), a čas liberalan, bazirajući upravo na tome svoje ogromne političke uspehe. O njemu će ugledni istoričar Džon Roberts (John M. Roberts) zapisati da je bio „najimpresivniji državnik svog vremena“⁴, a on će zaista ostati upamćen kao jedna od retkih političkih veličina novije evropske istorije o kojoj će čak i neprijatelji govoriti sa poštovanjem.⁵ Iza sebe neće ostaviti nijedan celovit spis koji bi govorio o nekoj njegovoj teorijskoj poziciji, ali kod njega teorija uopšte neće biti odvojiva od prakse. Stoga će njegova pisma ili memoari, u kojima iznosi svoja razmi-

² Aristotel 1982: 120.

³ Aristotel 1970: 5.

⁴ Roberts 2002: 240. Nasuprot Robertsu savremeni filozof Džon Rols (John Rawls) će reći da su „Vašington i Linkoln bili državnici, ali ne i Bizmark“ što je mišljenje koje u potpunosti odbacujemo, dajući prednost ne samo Robertsu, već i Kisnidžeru koji je takođe poštovao Bizmarka i koji je kao praktični diplomata možda i najpozvaniji da o ovoj temi govori. Rols 2003: 129, Kisindžer 1999: 96–109.

⁵ O njegovom delu, a naročito o njegovom liku i psihološkom profilu se izveštavamo iz knjige čiji je autor Emil Ludwig *Bismarck: The Story of a Fighter* (Ludwig, 1929). Zanimljivo je da je ova čuvena i veoma popularna, ali i temeljna Bizmarkova biografija, bila zabranjena u Nemačkoj za vreme nacionalsocijalističkog režima. Nama je ona zanimljiva ne samo zbog svojih političkih implikacija već i zbog toga što nam nudi obilje navoda iz Bizmarkovih pisama i memoara.

šljanja o izvesnim političkim problemima, predstavljati prvoklasnu i najrafiniraniju politikološku literaturu koja ga svrstava u red najznačajnijih autora koji su pokušavali promišljati politiku. U teorijskom smislu ostaće upamćen kao čovek koji je definisao politiku kao *umetnost mogućeg*, što će po svom čuvenju biti ništa manje popularna definicija od one Aristotelove.⁶ Za razliku od Bizmarka hiperideologizovani Hitler će polemisati sa tom definicijom i teorijski i praktično⁷, stvarajući jedan sanjan i *nemoguć* svet. Bizmark će, shodno pomenutoj definiciji, s jedne strane biti konzervativan, ali neće pripadati klasičnom „berkovskom“ i „meternihovskom“ konzervativizmu koji upravo on i urušava. No, neće pripadati ni projektu revolucije zdesna (*Revolution von Rechts*) za koju je ipak bio suviše devetnaestovekovan i klasičan. Nećemo ga moći ubrojiti ni u borbene desničare, jer čitavo njegovo delo odiše merom, skladom, realizmom i trezvenošću, što nije bilo osobeno ultrakonzervativcima koji su mnogo više voleli različite iracionalne *političke teologije*.⁸ On, iako „iskreno religiozan“⁹, nikada neće unositi religijske principe u političko polje, čuvajući svaku od ovih sfera kao autonomnu i zasebnu. Ispovedajući neku svoju intimnu religioznost¹⁰, on će čak gajiti podozrenje prema crkvi kao instituciji – pogotovo katoličkoj i protiv nje će u jednom momentu povesti svoj čuveni *Kulturkampf*, želeći je uterati u građanske i državne okvire. Crkvu će posmatrati kao neprijatelja prusko-nemačkih interesa koji se nepozvan meša u

⁶ Vidi fusnotu 3.

⁷ U nekim svojim „teorijskim“ razmišljanjima o politici Hitler će kritikovati Bizmarkovu realističnu definiciju politike kao „umetnosti mogućeg“ smatrajući da je gvozdeni nemački kancelar time „politiku uopšte preskromno odredio“ i da je ona u tom obliku svojstvena samo „uspešnom političaru malog formata“. Tim će rečima upravo odrediti sopstvenu političku sudbinu i nikad neće postati dvadesetovekovni Bizmark, već će ostati neka vrsta genijalnog, ali nesretnog i nedovršenog dvadesetovekovnog Bonaparte. Za svoj narod neće učiniti ni mrvicu onoga što je učinio Bizmark i direktno će taj narod odvesti u veliku političku tragediju. Hitler 1999: 225.

⁸ O samom pojmu *političke teologije* kao ideološkom pojmu u Schmitt 1922

⁹ Roberts 2002: 240.

¹⁰ Bizmarkova religioznost će biti veoma intimna i krajnje nekonvencionalna, na granici sa panteizmom koji priznaje Boga, ali ga ne poima personalno. Bog će za njega biti neka vrsta fatuma, te bi po njemu bilo arogantno misliti da se na taj fatum može uticati iz čovekove konačne volje raznoraznim ritualima, već je Bog taj koji određuje sve, pa i čoveka. Ovo psihološki dovoljno govori o jednoj realističnoj „epistemologiji“ kod nemačkog kancelara, gde je objektivnan svet pretpostavljen subjektivnome. Ludwig 1929: 86.

državne poslove, što je pak potpuno modernistički stav, što imajući u vidu njegov pomenuti konzervativizam daje jednu zanimljivu post-ideološku mešavinu.

Bizmark će biti, već svojim poreklom, raspet između dva sveta, starog aristokratskog i modernog građanskog. Otac mu je bio pruski aristokrata srednjega ranga, a majka plebejka iz srednje klase. Sam neće potpuno pripadati ni starom aristokratskom svetu, ali ni svetu nove „građanske“ Evrope, bez sumnje bivajući bliži onom prvom.¹¹ Možda će upravo njegovo „dvoklasno“ poreklo usloviti da njegova buduća politika dobije podršku kako od zemljišne aristokratije tako i od industrijsko-trgovačke srednje klase u usponu, te će on u svom praktičnom delovanju ujediniti dva sveta svojih roditelja. Ipak, još kao student prava na veoma liberalnom univerzitetu u Getingenu, na koji je poslat voljom majke, on ispoljava neprijateljstvo prema liberalizmu kao političkoj doktrini, ipak se koristeći tim svojim „neugodnim“ liberalnim iskustvima u kasnijoj diplomatskoj karijeri.

U svojoj ličnosti Bizmark je imao jednu buntovničku i „prgavu“ crtu koja će ga terati da se tokom školovanja spori sa profesorima i tokom služenja u armiji sa nadređenim oficirima. Kao mladić će biti udaljen iz pruske diplomatske službe zbog podozrivosti svojih nadređenih, a njegovo ponašanje će se svuda opisivati kao arogantno. U tu istu prusku diplomatsku službu će se, zaslugom svojih sposobnosti, vratiti kao zreo čovek, bivajući najpre naimenovan za ambasadora u Rusiji, pa potom za ambasadora u Francuskoj, da bi mu nakon svega od Vilhelma I (Wilhelm Friedrich Ludwig) bilo povereno mesto pruskog prvog ministra. Na svojim vrhuncima, posle nemačkog ujedinjenja, nastavio je da službuje kao rajh-kancelar koji će uskoro biti prozvan „gvozdenim“. Takođe će ga nazivati i „gospodarem evropskog balansa snaga“ što ne govori samo o njegovoj diplomatskoj umešnosti, već i o faktičkoj političkoj moći kojom je raspolagao. No, tu moć on nije koristio destruktivno poput Hitlera, već će jedan od njegovih glavnih ciljeva, uz težnje ka stalnom jačanju prusko-nemačke pozicije, biti i očuvanje evropskog mira i stabilnosti.¹² Ukoliko

¹¹ Tako u njegovoj biografiji ostaje zapisano da je bio intimno i veoma emotivno vezan za „aristokratskog“ oca, dok je između njega i njegove „građanske“ majke bila prisutna uzajamna hladnoća i podozrivost. Ludvig 1929: 7-8

¹² Roberts kao nepristrasni istoričar, a k tome još i Britanac, potvrđuje da je zaista jedan od Bizmarkovih glavnih ciljeva bilo očuvanje evropskog mira, te da je na sva nagovaranja da krene u kolonijalna osvajanja odgovarao da je „njegova mapa

nam je dozvoljeno da spekuliramo onda možemo pretpostaviti da bi bilo izbegnuto dvokratno krvoproliće u Evropi da je Nemačku mesto Vilhelma II (Friedrich Wilhelm Viktor Albert), a potom Hitlera, u prvoj polovini 20. veka vodio stari Bizmark.¹³ Za razliku od neuravnoteženog Hitlera kome će glave doći upravo otvaranje „istočnog fronta“, Bizmark će ostati upamćen baš po svom trajnom savezništvu sa Rusijom čime će držati Francusku u diplomatskom klinču, a Nemačku bez opasnosti od ukleštenja između dve neprijateljske sile.

Što se tiče unutrašnje politike, potrebno je naglasiti da Bizmark nikada „iza sebe“ nije imao neku političku partiju ili frakciju. On će svoju političku moć bazirati na bliskim odnosima sa najpre pruskim, a kasnije nemačkim „carem“ (*Kaiser*) Vilhelmom I koji će u njega imati beskonačno poverenje i koji će mu i posle svih njihovih svađa više verovati negoli liderima najuticajnijih nemačko-pruskih partija.¹⁴ Možda će se Bizmark baš zbog toga suočavati sa stalnom podozrivošću, a ponekad i otvorenim neprijateljstvom lidera najuticajnijih prusko-nemačkih političkih partija, kojima se nije dopadala njegova bliskost s Vilhelmom I, kao i činjenica što je on odgovoran direktno kajzeru, a ne parlamentu (*Reichstag*). Parlament će uopšte u ujedinjenoj Nemačkoj imati mali uticaj na fomiranje državne politike i biće isključivo ograničen na legislativnu funkciju tj. na donošenje zakona, ali neće imati ingerencije da nadgleda njihovo sprovođenje i da pri tome kontroliše vladu. U ovom demokratskom deficitu kriće se i najveća mana tzv. „bizmarkovskog sistema“, jer će kance-

Afrike u Evropi“ želeći time istaknuti da se svako teritorijalno proširenje treba izvršiti dogovorom u samoj Evropi između najuticajnijih sila. Roberts 2002: 240.

¹³ O njegovoj umerenosti i realpolitičkoj perspektivi koja mu nije dozvoljavala da uzme veći zalogaj no što bi mogao da proguta, a po čemu će biti potpuno različit od suludog Vilhelma II ili od još nerazumnijeg Hitlera svedoče njegove reči koje je uputio saradnicima pred prusko-francuski rat 1866: „Uostalom, ako Pruska i zadobije pobedu nad Francuskom, šta će zaista biti rezultat? Pretpostavljam da bismo, dobijajući Alzas, morali nastaviti naše osvajanje držeći i Strazbur većito pod našom vjaskom. Ovo bi bila nemoguća pozicija, a Francuzi bi (zbog toga) na kraju krajeva pronašli nove saveznike, a mi bi se mogli suočiti sa veoma teškim vremenima“. Nažalost, on će i pored sopstvenih sumnji morati ući u rat nateran kraljevom voljom, pruskim javnim mnenjem i pritiskom iz vojnih krugova. Ludvig 1929: 356.

¹⁴ Bizmark se, naime, veoma često veoma žestoko svađao sa kajzerom, da bi ga opet veoma često, posle pretnji sopstvenom ostavkom, uspevao pridobiti na svoju stranu. Njihov odnos će sam Bizmark izraziti jednom jednostavnom primedbom napominjući „da su stvari zbog kojih je kralj sada poštovan i slavljen stvari koje je on (Bizmark) teškom mukom uspevao da iscedi iz njega“. Ludvig 1929: 455.

lar odgovarati samo kajzeru i zavisiće od njegove dobre volje, ali i hirova. Tako će više biti produkt sreće negoli institucionalnog sistema što su se na dvama najvažnijim mestima u državi na duži period našla dvojica veoma konstruktivnih ljudi – Bizmark i kajzer Vilhelm I. No, ta će se sreća pokazati varljivom kad na presto stupi neuravnoteženi Vilhelm II, te će tada sistem pokazati sve svoje mane, a ironijom sudbine njegova prva žrtva biće ostareli kancelar Bizmark koji će biti smenjen obesnim hirom mladoga kajzera koji više nikome neće hteti da polaže račune.

Za razliku od voluntarističke vladavine Vilhelma II, u „bizmarkovskom sistemu“ marilo se za mišljenje partija i političkih frakcija, premda one svoju moć nisu mogle potpuno institucionalizovati. No, „gvozdeni kancelar“ će se potruditi da u izvesnim periodima svog službovanja obezbedi podršku najuticajnijih političkih grupacija, a raritet će biti da će čak i političke neprijatelje pacifikovati izlazeći njihovim zahtevima u susret. Tako će ga u najvećem periodu njegovog kancelarovanja podržavati stranke „slobodnih konzervativaca“ i „nacionalnih liberala“. „Slobodni konzervativci“ su, za razliku od „starih konzervativaca“ koji su okupljali pruske junkere, okupljali zemljišnu aristokratiju nepruskog porekla, dok su „nacionalni liberali“ okupljali srednju, uglavnom industrijsku i trgovačku klasu. I jedni i drugi bili su potrebni Bizmarku u projektu ujedinjenja Nemačke. Prema tom projektu su stari pruski konzervativci bili podozrivi ne želeći deliti svoje dotadašnje povlastice stečene u Pruskoj sa aristokracijom ostalih nemačkih zemalja. I sam Bizmark će na svojim političkim počecima biti na strani pruskih junkera i protiv nemačkog ujedinjenja. Stranka pruskih junkera će biti klasično konzervativna, a ideja nemačkog ujedinjenja potećiće iz liberalnih i slobodoumnijih krugova koji će nuditi nacionalizam kao novu „modernu“ koncepciju. Pruski junkeri neće odobravati Bizmarkovo koketiranje sa liberalnim nacionalizmom, a on će, stupajući na put real-politike i zahteva vremena, sa mnogo emocija i unutrašnjih otpora morati reći zbogom svojoj najvoljenijoj Pruskoj i svojim voljenim junckerima. Sa tim junckerima on od mladosti neće samo praviti političke planove već će provesti sate i sate u pijančenju po pruskim pivnicama. Sada će ih morati „izmešati“ sa nepruskom svenemačkom liberalnom inteligencijom, dobijajući tako potpuno novu smesu. On će time, napuštajući postulate klasične aristokratske i zemljo-

posedničke desnice, sagraditi jednu novu doktrinu koja će pokušati izraziti presek interesa kako aristokratije, tako i svenemačke nacionalističke industrijske i trgovačke klase u usponu. Stoga će Bizmark jednim svojim delom stajati na razmeđu klasične i liberalne desnice, ponekad delujući i kao konzervativni revolucionar.

Socijaldemokrate će prema njegovom liku i delu stalno gajiti podozrenje, ali će on, pritisnut strahom od snage ove veoma brojne i uticajne nemačke partije, doneti prve „radničke“ zakone u Evropi. Tako se može reći da su i socijaldemokrate, premda nikako direktno, ostvarile uticaj na njegovu politiku, a Bizmark spada među retke političare koji je uvažavao i zahteve svojih političkih oponentata, samo da bi održao Nemačku u željenoj ravnoteži. Bizmark je, tako, sasvim slučajno, svojom razboritošću (više nego ideološkom pripadnošću), postao direktni preteča buduće evropske *socijalne države blagostanja* i mnogi autori različitih teorijskih orijentacija ga apostrofiraju kao njenog direktnog inspiratora.¹⁵ Iako je smatran isključivo konzervativnim, on će se na posao socijalnih reformi u korist radnika baciti poput nekog pravovernog, ali i trezvenog levičara, i preći će čitav put koji će tek kasnije preći i britanski laburisti. Zakonom iz 1883. uvodi socijalno osiguranje radnika u slučaju bolesti, zakonom iz 1884. uvodi socijalnu pomoć radnicima u vidu odštete u slučaju povreda na radu, da bi konačno zakonom iz 1889. uveo socijalno osiguranje radnika u slučaju invaliditeta, kao i pravo na starosnu penziju. Sa današnje pozicije možemo reći ne samo da Bizmark nije bio neki zadržani konzervativac, kako se površno navodi u nekim interpretacijama, već da je bio savremeniji od mnogih tadašnjih „levih“ revolucionara koji su se zaplitali u utopijama. On je bio vesnik jednog novog postideološkog vremena koje će sve više relativizovati razliku između levice i desnice i stoga će se na Bizmarka pozivati i „levičari“ i „desničari“ koji su kasnije, nakon Drugog svetskog rata, unutar *države blagostanja* sklopili tzv. konsenzus blagostanja.¹⁶ Svojim socijalnim reformama on će realizovati ideju dugoročnog

¹⁵ Mommsen, Mock 1983: 133-149, Zavadski 1975: 16–20, Giddens 1999: 110.

¹⁶ O njegovoj univerzalnosti svedoči misao koju je izrekao pre nego što će se upustiti u sprovođenje socijalnih reformi u Nemačkoj, kada je konstatovao da „izgleda opravdano u socijalističkim zahtevima ono što može biti ostvareno u okvirima sadašnjeg državnog i društvenog uređenja“, te će se ovog njegovog stava kasnije držati i tzv. *welfare*-konzervativci (demohrišćani) i tzv. *welfare*-socijalisti (socijaldemokrate). Citat preuzet iz knjige Koblec 1961: 129.

vezivanja siromašnijih slojeva i njihovih predstavnika za građansku državu, odnosno prvi će glasno formulirati misao da moderna građanska (socijalisti bi rekli: buržoaska) država mora brinuti o socijalnim pravima ljudi pod njenom jurisdikcijom. Po oceni mnogih autora, Bizmarkove socijalne reforme pomoći će da se u Nemačkoj posle sloma u Prvom svetskom ratu spreči boljševička revolucija koja se valjala na horizontu. Sa druge strane, smeša levih i desnih elemenata koju je on ponudio bila je daleko od one buduće nacionalsocijalističke revolucije koja je počivala na drugačijim principima od Bizmarkove politike, mada nije nemoguće da je on kroz niz površnih interpretacija uticao i na deo nacističkih zvaničnika. U svakom slučaju, on će biti čovek koji će već zaći „s onu stranu levice i desnice“, ali postideološka smeša levih i desnih elemenata kod njega neće biti ubistvena kao kod Hitlera, već blagorodna kao kasnije kod Čerčila, De Gola ili Kisindžera koji uz njega predstavljaju najznačajnije postideološke političare novijeg doba.

Ovakvoj njegovoj karakterizaciji govori u prilog to što Bizmarka sam Kisindžer, u svojoj knjizi gde je obrađivao velike državničke, opisuje kao neku vrstu „konzervativnog revolucionara“.¹⁷ Na jednoj strani, po Kisindžeru, on je srušio Meternihov klasično-konzervativni evropski međunarodno-pravni sistem koji je počivao na čuvenoj konzervativnoj kategoriji ravnoteže i na premisama hrišćanskog monarhističkog legitimiteta. Na drugoj strani, on je razvijao prusko-nemački nacionalizam koga nije hteo liberalno već konzervativno utemeljiti, te se, stoga, protivio liberalnim tekovinama revolucije iz 1848. godine. No, te tekovine nije napadao sa starih „meternihovskih“ pozicija, već je desnicu prilagođavao novom vremenu tako što joj je pridružio neke socijalno-ekonomske, ali i nacionalno-interesne motive.¹⁸ Ipak, on neće zaći u rđave mutacije desnice ka rasizmu i antisemitizmu, koje će borbenoj desnici konačno dati čudovišni oblik. Bizmark ne samo da nije bio nimalo antisemitski nastrojen već je, po svedočenju biografa, pomagao emancipaciju Jevreja.¹⁹ No,

¹⁷ Kisindžer 1999: 96–109.

¹⁸ Sam klasični konzervativizam neće biti toliko nacionalistički koliko hrišćansko-legitimistički, a njegov čuvar će biti upravo višenacionalna monarhija – Austrija, kao i Katolička crkva, a obe će biti među glavnim Bizmarkovim protivnicima, pošto su ugrožavale interese „nacionalističke“ Nemačke.

¹⁹ Ludwig 1929: 320.

na drugoj strani, on će biti indirektno odgovoran za javljanje nemačkog ekstremizma u 20. veku. Naime, njegov najlošiji politički produkt i neka vrsta njegovog „političkog Frankenštajna“ će biti nemački prestolonaslednik Vilhelm II koji je odrastao pod njegovim uticajem i od njega mnogo naučio. No, mladi kajzer neće imati nijednu od Bizmarkovih vrlina, a do ekstrema će dovesti sve njegove mane. To je pokazao već kada se, posle stupanja na presto, obračunao sa svojim „učiteljem“ i bukvalno ga oterao sa kancelarskog mesta.

Tako će, nakon odlaska umerenog i mudrog Bizmarka, mladi i suviše ambiciozni kajzer započeti onaj tragičan niz poraza koji će obeležiti nemačku istoriju u 20. veku i koji će čitavu Evropu baciti u blato svetskih ratova. Ako je za utehu, u poslednjim godinama Oto fon Bizmark će pokazivati velik prezir prema kajzeru Vilhelmu II i njegovoj politici i proročki će opisati budućnost Evrope u prvoj polovini 20. veka, zvučeći gotovo kao socijalista.²⁰

Svetski ratovi će biti izazvani od neuravnoteženih političara poput Vilhelma II, kao i čitavim nasleđem „nacionalističkog“ 19. veka, no jednako tako će omogućiti javljanje postideoloških političkih virtouza koji će u poratnom vremenu u blato potonuloj Evropi pokušati vratiti stari mir i staru ravnotežu. Tako će Čerčil i De Gol, takođe poput Bizmarka, jednom postideološkom smešom koju su obojica negovali, ponuditi konture novog evropskoj jedinstva u koje su bili uključeni njihovi umereni konzervativci, ali u kojem će, takođe, biti mesta i za grupacije sa leveice, sa kojima su obojica sklopili ratnu koaliciju. Poznato je da je Čerčilova ratna vlada bila koaliciona i da su u njoj važnu ulogu imali i laburisti, dok je i De Gol u svojoj borbi protiv višijevske kolaboracionističke Francuske sklopio pakt sa socijalistima i komunistima formirajući sa njima jedinstven Pokret otpora. Upravo ove ratne unutar nacionalne koalicije će trajno odrediti i Čerčilovu i De Golovu politiku, pomerajući ih ka centru, a udaljujući ih od klasične desnice. Sklapanje takvih koalicija ne bi im bilo moguće da su negovali pravoverni i rigidni konzervativizam i da kod obojice nije postojala jedna smeša desničarskih i levičarskih eleme-

²⁰ „Ako zemlja bude dobro vođena, dolazeći rat može biti izbegnut, ali ako ona bude vođena rđavo onda rat može postati rat od sedam godina. Budući ratovi će biti odlučivani artiljerijom ... U Rusiji, dolazeća republika je bliža nego što većina ljudi pretpostavlja ... U borbi između radnika i kapitalista, radnici će odneti većinu pobjeda i to će se dogoditi svuda i uskoro, gde radnici dobiju pravo glasa. Kada dođe konačna pobjeda, biće to pobjeda radnika“. Ludwiug 1929: 632.

nata, koja će ih upravo i načiniti nosiocima opštenacionalnih konsenzusa, odnosno nacionalnim vođama u ratnom sukobu, ali i posle njega. No, ta smeša desničarskih i levičarskih elemenata kod obojice će se vrteti oko centrističkih vrednosti poput konsitucionalizma, podele vlasti, izborne države itd, te će tako ta smeša u njihovoj verziji biti manje ubitačna i eksplozivna od one smeše desničarskih i levičarskih elemenata koju su napravili Hitler ili Musolini. Naprosto, u postmodernom dobu „s onu stranu levice i desnice“ biće nemoguće ne „zamesiti“ levičarske i desničarske elemente, ako se želeo bilo kakav konkretan rezultat u praktičnoj politici, te su to intuitivno slutili i Hitler i Musolini, ali i Čerčil i De Gol, s tom razlikom što su poslednja dvojica od pomenute smeše napravili jedan konstruktivan, a ne destruktivan politički koncept. Ne samo to, već će njihova smeša levičarskih i desničarskih elemenata postati temelj nove, ujedinjene Evrope koju će obojica slutiti, ali koja će se konkretno realizovati tek nakon njihove smrti. Stoga ćemo nakratko, u kontekstu naše teme, posvetiti pažnju liku i delu najpre Vinstona Čerčila, pa potom i Šarla de Gola, po našem mišljenju dvojice najznačajnijih državnika posleratne Evrope, i to državnika koji su praktikovali ono što smo prepoznali kao postideološku politiku, koja neće biti ni levičarska ni desničarska u klasičnom značenju tih pojmova.

Vinston Čerčil²¹ relativizuje staru podelu na levicu i desnicu, ne samo svojim ubeđenjima, idejama i akcijama, već i čitavom svojom ličnošću. Aristokratskog porekla, daleki potomak čuvenog lorda Marlboroa (John Churchill, 1st Duke of Marlborough) i sin buntovnog Rendolfa Čerčila (Randolph Churchill) koji je krajem 19. veka predlagao „četvrti put“ britanske politike mimo svih postojećih stranaka, Vinston Čerčil će nositi u sebi sve protivrečnosti svog rodoslova. One će biti pojačane i činjenicom što mu je majka bila Amerikanka i kao takva čitavim svojim habitusom beskrajno udaljena od britanske aristokratske torijejske tradicije. Tako će se u Vinstonu Čerčilu pomešati aristokratska gordost jednog lorda Marlboroa o čijem će životu i delu napisati knjigu, buntovni temperament njegovog oca Rendolfa i američka brzina, pragmatizam i smisao za šou njegove majke Dženi (Jennie Jerome). Potpuno netipično za

²¹ U političkom portretisanju Vinstona Čerčila, pored čitanja njegovih memoara, potpomogli smo se esejima Ajzaje Berlina (Isaiah Berlin). Čerčil 1963, Berlin 1947, Berlin 1981

konzervativce, koji su voleli da poput Stenlija Boldvina (Stanley Baldwin) grade imidž dobroćudnih komšija sa lulom, Vinston Čerčil će uživati u svojoj pozi sa kubanskom cigarom i čašom viskija, što je bilo mnogo bliže imidžu američkih kauboja ili nekih marksističkih revolucionara poput Če Gevare (Ernesto „Che“ Guevara) negoli imidžu pristojnog konzervativca.²² Samoj konzervativnoj partiji Čerčil će se višestruko zameriti, te će ona biti podozriva prema njemu jednako kao i prema njegovom ocu, sve do vremena kada postaje njen neprikosnoveni lider. No, za tu podozrivost biće i sam odgovoran pošto će dva puta promeniti političku partiju, najpre prelazeći od konzervativaca liberalima, da bi se nakon nekog vremena pokajnički vratio u konzervativno jato, opet terajući u unutarpartijskim stvarima svojim buntovnim putem. On će sa stanovišta klasične podele na desnicu, levicu i centar biti protivrečan i u isticanju svojih idejnih i političkih uzora – na jednoj strani neće se libiti da oda počast klasično konzervativnom Berku kao jednom od svojih putokaza, ali se na drugoj strani takođe neće libiti da nazove klasičnog liberala Gledstona (Wiliam Ewart Gladstone) svojom direktnom inspiracijom, da bi sve to začinio odabirom političkoga mentora kojeg pronalazi u radikalno-liberalnom tj. levo-liberalnom Lojd Džordžu (David Lloyd George). U svojoj ličnosti on će odražavati jednu specifičnu političko-kulturološko-medijsku smešu, bivajući, na jednoj strani, superstar masovnog društva, da bi, na drugoj strani, bio i čuvar nekih tradicionalnih vrednosti, čitavo vreme miljama udaljen od naci-fašističkog spoja masovnosti i tradicionalnosti²³ i čitavo vreme poštujući principe konstitucionalizma, parlamentarizma i građanskog društva. No, Čerčil neće biti klasični građanski, odnosno „sitnoburžoaski“ političar kako bi rekli marksisti, već će bujnošću svojih ideja, višemislenošću svojih akcija i čitavim svojim političkim nasleđem biti upravo postgrađanski, odnosno postideološki političar²⁴,

²² Takođe od imidža klasičnog konzervativca Vinstona Čerčila će udaljavati i njegovo pasionirano pojavljivanje u vojničkom šinjelu ili beloj uniformi lorda-admirala, dok konzervativni političari nisu običavali da oblače uniformu dok su vršili političke funkcije, čak ni u ratno vreme.

²³ Koji najbolje progovara npr. u filmu Leni Rifenštal *Trijumf volje* (Leni Riefenstahl, *Triumph des Willens*, 1934).

²⁴ Koliko je Čerčil bio postideološki političar veoma je dobro vidljivo po tome što će u njemu je inspiraciju pronaći ne samo konzervativci i liberali već i socijaldemokrate. Tako Slobodanka Nedović, ističući da je svesna da je Čerčil po samorazume-

što će mu upravo omogućiti sklapanje savezničkih koalicija sa marksističkim državicima. Vreme postideoloških političara bilo je najavljen sa Bizmarkom, da bi svoje konačno ispunjenje dobilo sa Čerčilom. Izgleda da je trebalo da posle Bizmarka protutnji čitav sijaset ideologija i njihovih fanatičnih opslužitelja da bi političko polje u postideološkom dobu postalo prijemljivo za državnike „s onu stranu“ klasičnih političkih i ideoloških razlikovanja.

Čerčilov postideološki karakter u kome su pragmatični zahtevi političke akcije (a rekli bismo time i zahtevi samog života nesvodivog na bilo kakav logičko-ideološki sistem) nadređeni bilo kojem rigidnom ideološkom okviru, postaje nam belodan na osnovu nekoliko situacija. Prva od njih je ona u kojoj je zbog ostvarenja ratnih ciljeva morao da odustane od britanske monarhističke imperijalne politike koja je do tada bila suština programa svakog pravovernog konzervativca. Sa njim britanska imperijalna i kolonijalna politika ulazi u fazu sopstvene razgradnje, te je Čerčil njen grobar, doduše ne svojom voljom, već zbog toga što su ga na to naterale okolnosti ratnog vihora u Drugom svetskom ratu i realistično sagledavanje da je potrebno učiniti neke ustupke saveznicima da bi se zajednički došlo do konačne ratne pobjede. No, bez bez obzira na to, on je mogao da negira okolnosti i realnu situaciju na terenu, što bi učinio neki romantičniji konzervativac, ali ne i Čerčil koji se u toj situaciji ponašao pragmatično. Naime, posle početka Drugog svetskog rata, Čerčil je mudro opazio da se rat teško može dobiti ako se u njega na strani saveznika ne uvuku Sjedinjene Američke Države i Sovjetski savez. No, budući da je u Americi cvetao „čisti“ liberalizam, a u Rusiji jedna konzervativna varijanta socijalizma, to je Čerčila nužno nateralo na ideološke kompromise tj. na odstupanje od svog konzervativizma, kako bi ne samo pridobio saveznike već i imao sa njima dobru komunikaciju. Ovo se najbolje vidi prilikom pregovora sa Ruzveltom (Franklin Delano Roosevelt) 1941. godine o stvaranju jednog anglističkog savezništva između V. Britanije i SAD-a, što je konačno rezultiralo potpisivanjem Atlantske povelje 12. avgusta 1941. g. na britanskom ratnom brodu Princ od Velsa. Naime, za vreme pregovo-

vanju bio udaljen od konkretne socijaldemokratije, ipak smatra da je on svojim rečima „da treba obezbediti sigurnosnu mrežu ispod koje niko u društvu ne može pasti i lestvice po kojima se svi mogu slobodno uspinjati“ izrazio samu suštinu socijaldemokratske ideje. Nedović 2005: 37

ra s Čerčilom o tekstu povelje, Ruzvelt je insistirao da Britanija odu-
stane od svoje imperijalne politike, odnosno da po završetku rata
omogući kolonijama tj. narodima u tim zemljama, da se izjasne o
sopstvenoj sudbini. Čerčil je to teška srca prihvatio, pragmatično
smatrajući da je ovo potreban ustupak kako bi se Amerika uvukla u
rat i kako bi time bila otklonjena velika opasnost koja je Britaniji
pretela od Nemačke. Tako se u tački 3. Atlanske povelje precizira da
svaki narod ima pravo na samoopredeljenje, što je onaj vudro-vilso-
novski princip koji je na njegovom tragu tu gurnuo Ruzvelt, čemu se
zbog svoje nezahvalne ratne situacije morao prikloniti i jedan konzervativac poput Čerčila, koji je intimno sanjao imperijalnu slavu
stare Engleske. Čerčil je tako, bez obzira što je u više mahova izja-
vljivao da mu ne pada na pamet da bude grobar britanske imperije, iz
pragmatičnih razloga zatomio svoj intimni konzervativizam i napra-
vio jedan veliki kompromis sa liberalizmom i demokratijom, ne
osporavajući je nikome, pa ni kolonijalnim narodima. Cinici bi rekli
da je Čerčilu bilo lako da se odrekne imperijalne politike, kada je
Britanija imala na raspolaganju mehanizme da bivše kolonijalne na-
rode drži u neokolonijalnoj zavisnosti, no bez obzira na sve Čerčilov
stav ipak predstavlja napredak u odnosu na direktni kolonijalizam sa
britanskim guvernerima i namesnicima.²⁵

Tako nam se Vinston Čerčil ukazuje kao čovek koji je ionako
veoma urušenom britanskom klasičnom konzervativizmu, zadao do-
datni udarac. No, to neće biti sve jer će on pored kompromisa sa libe-
ralizmom i demokratijom praviti i ideološke kompromise sa socija-
lizmom, što je vidljivo iz njegovog obzira da tokom rata nijednom
ideološkom izjavom ne uvredi Staljina (Иосиф Виссарионович
Сталин), koji će mu to pak vratiti jednakom merom, raspuštanjem
Kominterne. Ne samo to, već će Čerčil i u izboru saveznika na tlu
okupirane Kraljevine Jugoslavije ostaviti po strani sve ideološke

²⁵ Zanimljivo je da je i sam utemeljitelj klasičnog konzervativizma Edmund Berk bio protiv britanske kolonijalne politike, te je podržavao američke kolonije u njihovom sukobu sa metropolom, što se imalo zahvaliti njegovom vigovskom političkom poreklu. Kasniji konzervativni torijevski političari će za razliku od Berka, uglavnom direktno stajati iza projekta imperijalne kolonijalne politike što će posebno važiti za Bendžamima Dizraelija (Benjamin Disraeli) koji će kao miljenik kraljice Viktorije predano raditi da pod skute njene imperije dovede što veći deo svetskih teritorija. Dizraeli će, uz „svoju kraljicu“, biti jedan od tvoraca projekta „imperije u kojoj sunce nikad ne zalazi“, dok će Čerčil, možda pronalazeći inspiraciju i u poluvi-
govskom Berku, upravo priznati kraj te imperije, istina veoma nevoljko.

obzire te će podržati komunistu Tita dajući mu prednost nad konzervativnim oficirom jugoslovenske monarhističke armije Dražom Mihajlovićem. Upravo sva dešavanja u trouglu Čerčil (odnosno njegovi emisari) – Tito – Mihajlović, odnosno trouglu britanska vlada – jugoslovenska monarhistička vojska – jugoslovenska naorodnooslobodilačka partizanska vojska, govore koliko je Drugi svetski rat veoma narušio stare ideološke okvire. Tito i Čerčil su već zašli u postideološko vreme „s onu stranu desnice i levice“ i stvari posmatrali pragmatično, na uštrb političkih dogmi i kanona, dok je Draža Mihajlović ostao zarobljen u „starom svetu“ u kome je levica precizno odvojena od desnice i na međunarodnom i na unutrašnje-političkom planu. Tako Mihajlović po ocenama izvesnih istoričara „stvari posmatra *suženom optikom*, obuzet dogmatskom i ukočenom politikom o večnim prijateljima i neprijateljima i sa uverenjem da su komunisti iz ideoloških razloga neprihvatljivi za Britance“.²⁶ Za razliku od njega, „Tito je prihvatio politiku kompromisa, svestan da je međunarodni kapital legitimnosti u rukama jugoslovenske kraljevske vlade“.²⁷ Našim rečima i u kontekstu naše teme možemo reći da je Tito pristajući da saraduje sa postideološkim Čerčilom i sa delom jugoslovenske vlade u izbeglištvu živeo u drugom vremenu (postideološkom) u odnosu na Mihajlovića koji nije mogao da se orijentiše u novonastalim okolnostima i koji je najpre pokvario odnose sa britanskom vladom, da bi posle toga bio ostavljen na cedilu od, ionako nemoćne, jugoslovenske kraljevske vlade u londonskom izbeglištvu. Čerčil i Tito su se očigledno mnogo bolje razumeli po mentalitetu, karakteru i temperamentu, pošto je jedan bio fleksibilni monarhistički konzervativac koji je već od mladosti koketirao sa liberalizmom i radikalizmom, dok je drugi bio komunist, ali i budući jugoslovenski socijalistički „monarh“ koji je od Staljina preuzeo oblik tzv. „komunističkog carizma“ kao specifičnog spoja restauracije i revolucije, desnice i levice. Najbolje svedočanstvo njihove bliskosti biće u činjenici da je Tito potpuno preuzeo „čerčilovsku estetiku“ ako se tako može reći – pošto je, verovatno se ugledajući na ovoga, ostao zapamćen po imidžu čoveka u belim mornaričkim uniformama sa kubanskom cigarom i čašom dobrog pića, odnosno čoveka u elegantnim odelima koji obilazi svoja imanja poput nekog britanskog

²⁶ Terzić 2006

²⁷ Ibid.

aristokrate. Sa Titom i Čerčilom tj. odnosom ove dvojice državnika, podela na klasičnu levicu i desnicu je počela da pokazuje znakove izdisaja, jer bi u Meternihovo (Klemens Metternich-Winneburg) vreme bilo nemoguće da jedan monarhista i konzervativac sklapa političke saveze i dogovore sa jednim pristalicom republike i revolucije, makar iz pragmatičnih razloga. U Meternihovo vreme je postojala neprelazna linija između restauracije i revolucije, odnosno Sve-te alijanse na jednoj strani i svih onih snaga koje su proizašle iz Francuske revolucije na drugoj strani.

Svetost te stare neprelazne linije između restauracije i revolucije, odnosno desnice i levice, narušice i Šarl de Gol, postajući tako, uz Čerčila, drugi značajni državnik koji će usloviti postideološku situaciju posleratne Evrope. Iako će De Gol²⁸, za razliku od Čerčila koji nije konstruisao nikakav „čerčilizam“, konstruisati jedan *-izam*, pošto se politički stavovi koje je formulisao i dan-danas nazivaju *degolizmom*, taj degolizam će uvelike zaći „s onu stranu“ levice i desnice u njihovim klasičnim značenjima, odnosno „s onu stranu“ klasičnih ideologija. On neće biti jednoznačan poput hitlerizma ili staljinizma koji su, takođe, zašli s onu stranu levice i desnice, ali koji su nudili jedan rigidan pseudoreligiozni koncept, koji atakuje i na telo i na dušu, odnosno na čoveka u njegovom totalitetu. U odnosu na njih, degolizam neće biti klasična ideologija, jer će se ostavljati prostora za spontano samouobličavanje čoveka, kao i za idejnu raznovrsnost, što će posebno biti vidljivo za vreme demonstracija iz 1968. kada De Gol, kao predsednik Republike, izdaje naređenje policiji da pazi kako se ophodi sa Sartrom (Jean Paul Sartre), jednim od intelektualnih vođa pobune.²⁹ Degolizam će poštovati principe (post)građanskog društva koji će se vrteti oko vrednosti širokog građanskog centra, te će ostavljati dovoljno prostora za građansku autonomiju, pa tako desnicu koji je on utemeljio možemo nazvati građanskom. No, sam degolizam će biti strukturno neuporediv sa ostalim pokretima ili partijama građanske desnice u Evropi nakon

²⁸ O njegovom liku i delu, kao i načinu razmišljanja u vojnoj strategiji i praktičnoj politici u Masson 1976

²⁹ Anegdota u čiju verodostojnost ne možemo biti potpuno sigurni kaže da je De Gol rekao policiji da pazi da vodenim šmrkovima ne naškodi Sartru jer je „on (Sartr) predsednik one Francuske čiji ja predsednik neću biti nikad“. Jedna druga anegdota kazuje da je de Gol policiji ukazao na to da ne privodi Sartra zbog demonstracija rečima: „Ne možete uhapsiti Voltera“.

Drugog svetskog rata.³⁰ To je dobro vidljivo iz činjenice što je npr. prilikom osnivanja degolističkog *Pokreta okupljanja francuskog naroda* 1947. krupni kapital bio podozriv prema ovom pokretu, pošto je degoliste smatrao neodgovornim i radikalnim, što ne bi bio slučaj da je pokret bio klasična građanska desnica (čitaj: liberalna desnica) koja je gotovo po pravilu na strani krupnog kapitala. Naime, krupni kapital je dobro prepoznao jednu socijalnu, gotovo levičarsku dimenziju degolističkog pokreta koja će u njemu ostati prisutna čitavo vreme De Golovog državištva, da bi se tek neki pozniji degolisti približili klasičnoj liberalnoj desnici. Izvorni degolizam inkorporira u sebe jednu dozu socijalnog populizma, ali taj populizam nikada ne prelazi granicu građanskih vrednosti, te se upravo De Gol, kada Četvrta republika zapada u nasavladive turbulencije poput vajmarske Nemačke i kada jačaju antigrađanska leвица i anti-građanska desnica, pojavljuje kao zaštitnik građanske Francuske.³¹ Sa De Golom, Francuska dobija Petu republiku koja će biti njegov autentični projekat i koja će možda biti deficitarna u klasičnom parlamentarnom političkom pluralizmu, no u kojoj će takvi institucionalno-demokratski deficiti biti nužni, ako se želeo izbeći nemački vajmarski scenario. De Golov stil vladanja francuski istoričar Volter Laker naziva „idiosinkratskim“³², te možemo reći da francuski državnik nije predstavljao liberalno-demokratski centar, već neku vrstu populističkog centra sa izvesnim konzervativnim primesama koje pak ni u jednom momentu nisu ugrožavale osnovne građanske slobode i vrednosti. De Gol je na jedan maštovit način spojio republikansko-građanske i monarhističko-konzervativne elemente, te je porodio sistem republike sa jakim predsednikom tj. jednu vrstu sistema „građanskog republikanskog monarha“. On konačno u Francuskoj uspeva da realizuje Tokvilov (Alexis de Tocqueville) model stabilne republike koja nije revolucionarna, već tradicionalistička, iako možemo pretpostaviti da bi mu Tokvil štošta zamerio zbog demokratskih deficita.³³ De Gol će naprosto imati mnogo toga zajednič-

³⁰ Laker 1999: 169.

³¹ Ibid: 176, 455/456.

³² Ibid: 459.

³³ Tokvil 1990. Bez obzira što je De Gol u svojoj politici ponekad odavao utisak antiamerikanizma, faktički je on Francusku približio Americi više od bilo kog drugog političara, uspostavljajući model tradicionalističkog republikanizma koji je već vek i po opstojao u Americi i o kome je pisao Tokvil. Verovatno je ratno

kog sa starim monarhističkim legitimizmom koji je stajao u korenu klasičnog konzervativizma, samo što će taj „monarhistički legitimizam“ biti u njegovom slučaju biti „republikanski“. On spaja neke momente umerene restauracije i liberalne republike, u svakom momentu stojeći prilično daleko od bilo kakve diktature o čemu najbolje svedoči njegovo povlačenje iz političkog života pošto na referendumu koji je raspisao za podršku svojim reformama iz 1969. nije dobio očekivanu podršku. De Gol je bio jedna čudna vrsta demokrate koji je neposrednu demokratiju pretpostavljao posrednoj, a ono što ga je čuvalo od pada u demokratsku diktaturu poput Napoleoneve, bilo je pretpostavljanje institucija ličnoj vlasti, u čemu treba videti jedan liberalno-konstitucionalni momenat.³⁴

Degolizam kao jedna postideološka mešavina spaja različite elemente i poput klasičnog konzervativizma veliča državu tj. bazira se na jednom etatištkom pogledu na politiku, da bi poput socijalizma insistirao na punoj (neposrednoj) i socijalno odgovornoj demokratiji, i da bi konačno poput liberalizma insistirao na postojanosti institucija koje su nadređene ličnim voljama. Eto čudne smeše etatizma, demokratije i institucionalizma, gde postoji odvojenost izvršne, sudske i zakonodavne vlasti³⁵, ali i neposredan odnos predsednika sa

savezništvo De Gola, u kojem je bio „mlađi“ saveznik, sa Čerčilom i Ruzveltom, uticalo na njegovo približavanje modelu američkog republikanizma sa jakim predsednikom kao nekom vrstom tradicionalističkog građanskog „monarha“, iako je ustavna pozicija predsednika Pete republike slabija od pozicije američkog predsednika, bez obzira na to što je ovaj drugi ipak izložen kritici u oba parlamentarna doma (Senat i Kongers), kao i partijskom situ i rešet. No, i pored svih razlika francuski i američki sistem će predstavljati najpoznatije oblike stabilnog i donekle tradicionalističkog republikanizma sa jakim predsednikom, bez obzira što je u američkom slučaju reč o klasičnom predsedničkom sistemu, dok je francuski model „polupredsednički“. O razlikama ustavne pozicije predsednika u američkom i francuskom političkom sistemu, o sličnostima i razlikama u Lovo 1999: 118–121.

³⁴ Mi odbacujemo sva ona mišljenja koja smatraju da degolizam nastavlja bonapartizam i njih odbacujemo jer degolizam, ne računajući sve strukturne razlike ovih političkih oblika, za razliku od bonapartizma nije bio uzročnik nikakvih imperijalnih osvajanja i nije bio izazivač bilo kakvog rata, već je, naprotiv, pomogao da se Evropi povрати dugo željeni mir i ravnoteža.

³⁵ Parlamentarizam tu neće biti klasični, budući da iz parlamenta, doduše, proizlazi izvršna vlast, ali ona delom pripada predsedniku i legitimise se na neposrednim izborima. Amortizovanje snage parlamenta, kao tela direktno izabranog od građana, jeste u njegovom dvodnomnom obliku, po čemu se vidi koliko je koncept degolističke republike „poluaristokratski“: parlament pored zadatka izbora vlade vrši zakonodavnu i savetodavnu funkciju, ali nije isključivi centar političkog života kao

narodom kroz neposredne izbore i kroz često korišćenje institucije referendumu. Ipak, degolizam će se kao postideološki projekat ukrstiti sa jednim klasičnim *-izmom*, naime sa nacionalizmom kao onim modernim ideološkim konstruktom koji će možda jedini opstati sve do današnjih dana, veoma malo menjajući svoju suštinu. No, nacionalizam izražen u degolizmu biće konstitucionalni i više etičko-kulturni negoli militaristički nacionalizam. De Golov nacionalizam biće udaljen od Morasovog (Charles Maurras) ili Petenovog (Henri Philippe Joseph Pétain), zato što realistično prihvata građanski liberalno-demokratski svet, te samo mozga kako u takvom svetu sačuvati nacionalnu samobitnost i autentičnost u kulturnom smislu, bez bilo kakve primisli nacionalnog imperijalizma. Upravo De Gol daje nezavisnost Alžiru izazivajući bes ekstremno desnih generala koji čak planiraju i nekoliko atentata na njega³⁶, te je on tako, slično onome što je uradio Čerčil u Britaniji, proglasio kraj francuske kolonijalne politike, jednako pomešanih osećanja kao i njegov britanski kolega. Poreklo De Golovog nacionalizma je republikansko, a ne lujevski imperijalno, te će Šarl de Gol i pored svih intimnih otpora ostati vezan za neke tekovine Francuske revolucije³⁷, samo ih stavljajući u novi postrevolucionarni kontekst. Uopšte degolizam će jednim delom imati rusoiističke korene, a zbog njih će De Golov pravni savetnik Rene Kapitan (René Capitan), na koga utiče značajni nemački pravnik Karl Šmit, sporiti da je degolizam uopšte na desnici, već će smatrati da je bliži levisi i da predstavlja jedan jakobinski pokret koji je blizak čak i britanskom laburističkom socijalizmu.³⁸ No, stvari neće biti toliko jednoznačne da bi degolizam potpuno mirne savesti mogli staviti isključivo na levicu, isključivo u centar, ili isključivo na desnicu, već će po našem mišljenju najbliže istini biti stav da se radi o

npr. u klasičnim liberalnim parlamentarnim demokratijama, već svoj uticaj „deli“ sa predsednikom.

³⁶ Anegdota u čiju verodostojnost opet ne možemo biti sigurni kaže da je De Gol posle jednog neuspešnog pokušaja atentata rekao šaleći se da su „opet ti stari i debeli generali pokušali da ga ubiju, te da će on biti mrtav tek kada mladi poručnici preuzmu stvar u svoje ruke“.

³⁷ U ustavno-pravnom smislu možemo reći da se De Gol vratio u 1791. godinu i da je čitavim svojim habitusom blizak periodu Ustavotvorne skupštine i Ustava koji je donet pomenute godine (s tom razlikom što umesto ustavnog monarha imamo ustavnog predsednika), dok je, po našem mišljenju, daleko u ustavno-pravnom smislu od 1793. godine i tradicije jakobinskog Konventa i njegovog Ustava.

³⁸ Šatle, Dijamel, Pizije, 1993: 205.

jednom postideološkom idejnom meniju koga će iznedriti novo postgrađansko doba, koje je potpuno prevazišlo sva klasična politička razlikovanja postavljena kontekstom Francuske revolucije. Stoga neće biti čudno što će de Gol sa svojim „degolizmom“ podržati jedan takav postideološki projekat kao što je stvaranje evropskog zajedništva i nove evropske strukture (Evropska ekonomska zajednica, Evroatom, Evropol itd.) za koju je, i pored nekih ličnih rezervi, ipak tvrdio da je „impozantna konfederacija“.³⁹ On će prihvatiti nužnost zajedničkog tržišta kao predstavnik umerene desnice, dok će to isto prihvatiti i socijaldemokrate Nemačke i Italije kao predstavnici umerene levice⁴⁰, te će, tako, biti uspostavljena ona postideološka koalicija koja će i dan danas deliti isti institucionalni okvir u evropskim organima, koji će mnogo uznapredovati od njihovog vremena.

Iza svega će se zagonetno smešiti lik Vinstona Čerčila, uz De Gola najznačajnijeg savremenog evropskog državnika, koji je kao što je opštepoznato i mnogo puta ponavljano, prvi pomenuo viziju stvaranja „sedinjenih država Evrope“⁴¹, proročki najavljujući nastupanje postideološkog doba „s onu stranu levice i desnice“. To postideološko doba je, kao što smo videli, prve impulse dobilo sa Otom fon Bizmarkom, da bi ga praktično zaokružili Vinston Čerčil i Šarl de Gol, postajući nezaobilazni politički putokazi ujedinjene Evrope i njezini najznačajniji politički simboli. Ipak, ti simboli neće biti ideološki, o čemu najbolje svedoči činjenica da ni Čerčil, ni De Gol, kao uostalom ni Bizmark, nisu imali neke rigidne sledbenike, već su oni koji su nastavljali njihovim putem menjali njihove ideje shodno konkretnoj situaciji i realpolitičkim potrebama – te je u tome upravo kontinuitet postideološke politike koja neće trpeti nikakav politički dogmatizam. Tako će trojica evropskih državnika, opisana u ovome radu, više služiti kao pozitivni egzemplar politike kao *umetnosti mogućeg*, negoli kao „veliki učitelji“ čiju bi svaku reč citirali ne razmišljajući svojom glavom, kao što se često činilo sa Marksom, Lenjinom ili nekim od ostalih „proroka“ modernih ideologija, i sa levice i sa desnice.

Primljeno: 12. mart 2010.

Prihvaćeno: 20. mart 2010.

³⁹ Volter Laker, *Istorija Evrope 1945-1992*, Clio, Beograd, 1999, str. 164.

⁴⁰ Ibid., str. 161.

⁴¹ U Cirihu 19. 9. 1946. Vinston Čerčil prvi put formuliše zahtev za osnivanje „sedinjenih država Evrope“ – Vajdenfeld, Vesels 2003, str. 421.

Literatura

- Aristotel (1970), *Politika*, Beograd: Kultura.
- Aristotel (1982), *Nikomahova etika*, Zagreb: SN Liber.
- Berlin, Isaiah (1981), „Winston Churchill in 1940“, in *Personal Impressions*, New York: Viking.
- Berlin, Isaiah (1947), „The Man Who Became a Myth“, London: *Listener* 38.
- Čerčil, Vinston (1963), *Drugi svetski rat I–IV*, Beograd: Prosveta.
- Giddens, Anthony (1999), *Treći put – obnova socijaldemokracije*, Zagreb: Politička Kultura.
- Hitler, Adolf (1999), *Mein Kampf – Moja borba*, Zagreb: Croatiaprojekt.
- Kisindžer, Henri (1999), *Diplomatija I*, Beograd: Verzalpress.
- Koblec, Hans (1961), *Studien zur Rechtsanschahnung Bismarcks*, Tübingen.
- Laker, Volter (1999), *Istorija Evrope 1945–1992*, Beograd: Clio.
- Lovo, Filip (1999), *Velike savremene demokratije*, Sremski Karlovci-Noví Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ludwig, Emil (1929), *Bismarck: The Story of a Fighter*, Boston: Little, Brown and Company.
- Masson, Philippe, (1976), *De Gaulle*, Zagreb: Alfa.
- Mommsen, Wolfgang J. i Mock, Wolfgang (1983), *The emergence of the Welfare State in Britain and Germany*, London: German Historical Institute.
- Nedović, Slobodanka (2005), *Država blagostanja: ideje i politika*, Beograd: CESID- CUPS.
- Roberts, Džon M. (2002), *Evropa 1880–1945*, Beograd: Clio.
- Rols, Džon (2003), *Pravo naroda*, Beograd: Alexandria Press NSPM.
- Schmitt, Carl (1922), *Politische Theologie*, Munchen und Leipzig: Duncker und Humblot.
- Šatle, Fransoa, Dijamel, Olivije, Pizije, Elvin (1993), *Enciklopedijski rečnik političke filozofije*, Sremski Karlovci-Noví Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Terzić, Milan V. (2006), *Titova veština vladanja, Politika*, 21. septembar.
- Tokvil, Aleksis de (1990), *O demokratiji u Americi*, Sremski Karlovci-Podgorica, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića-CID.
- Vajdenfeld, Verner, Vesels, Volfgang, (2003) *Evropa od A do Š*, Beograd: Fondacija Konrad Adenauer.
- Zavadski, Silvester (1975) *Država blagostanja*, Beograd: Radnička štampa.

Neven Cvjetićanin

CONSTITUTION OF POST IDEOLOGICAL POLITICS
– BISMARCK, CHURCHILL, DE GAULLE

Abstract

The Essay is dealing with constitution of so called post ideological politics in new European history as specific political line that confronts to all ideological politics coming to the scene after the French Revolution. The term “post ideological politics” is explained and substantiated in practice by analysing the deed and the portrait of three eminent statesmen – Bismarck, Churchill and de Gaulle who are recognised as the strongest manifestation of what is called post ideological politics and what is first of all characterised by creativity, flexibility and avoiding all rigid political forms. The concept of so called post ideological politics is based on definition of politics as “the art of possible” protecting it from too much ideology.

Key words: post ideological politics, the art of possible, creativity, statesmanship, Bismarck, Churchill, de Gaulle